

PAPER DETAILS

TITLE: Kayseri ve Bursa`daki Bazi Yazmalar Hakkinda

AUTHORS: A TOGAN

PAGES: 67-76

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/102012>

KAYSERİ VE BURSA'DAKİ BÂZİ YAZMALAR HAKKINDA

Zeki Velidî Togan

Bu sene Kayseri ve Bursa kütüphanelerinde gördüğüm ve istifâde ettiğim bâzı eserler hakkında malûmat verirken Kayseri'de en zengin yazma eserler toplantısı olan Ahmed Fahri Bilge'nin kütüphânesini şimdilik bahis mevzu'u etmiyeceğim. Bunu daha müsait bir zamanda müsâ'adeleriyle daha yakından tetkîk ederek ayrı bir etüt neşretmek emelimdir. Kayseri Ulu Cami'inin bitişiğinde şehrin esâs kütüphânesini teşkil eden Râşid Efendi kütüphânesinde mevcut yazmalardan evvelce Maârif Vekâletine gönderilen ve tarafımdan 1931 yılında tetkîk olunan fihristte 915 numara altında Hemedani'nin te'lîfi olmak üzere kaydolunan iki ciltlik *Esmâ-i Buldân* nâm eserin, umduğum gibi ibn Faķih al-Hamadâni'nin *Aḥbâr al-Buldân* nâm kitabı olmayıp, Yâķût Ḥamavî'nin *Mu'cam al-Buldân*'ının iki ciltte birleştirilmiş yeni bir nüshası olduğu anlaşılmıştır.

939 numaralı *Târiḥ-i Temür*'ün İbn Arabşâh'ın eseri olduğu anlaşıldı. Bu nüshada *Acâ'ib al-maḥdûr*'un matbû' nüshasında bulunmayan ba'zı teferruata rastlanmaktadır. Ezcümle uygur harfleri de şekilleri doğru olmak üzere yazılmıştır. Kenarında Hâşiyeler ve izahlar vardır. Bu, eserin yeni bir neşrinde istifâde edilmesi muhakkak zarurî olan iyi ve eski bir nüshadır.

925 numara ile kayıtlı Husayn İbn Muḥammed al-Diyâribekrî'nin *Târiḥ al-Ḥamîs fî Aḥvâl al-Nafs al-Nafîs*'i 987 yılında İstanbul'da yazılan bir nüshadır. Eserin diğer nüshaları için bak. Brockelmann *GAL*, II 381.

Eski fihristte 1115 numara ile yazılı «ahlak» kitabı Abd al-Razâķ al-Kâşânî'nin Herat'lı Abd al-'llah al-Anşârî'nin *Menâzil al-sâirîn*'ine İlḥânî veziri Ğiyâs al-dîn Muḥammad İbn Raşid al-dîn al-Taḻib adına yazdığı arapça şerhin 825 de yazılmış bir nüshasıdır.

Numara 600, Muhammed Amin İbn Şadr al-Milla al-Şirvânî'nin Ahmed I. namına yazdığı *Al-Favâ'id al-Hâkâniye*'si sonunda 'Adâletin esâsı unvanı altında yazılan bir siyasî mülâhazada «Allah Osmanlı devletini bu gibi fena alâmetlerden korusun ve onu ebediyen yaşatsın» diyerek o zamanki Osmanlı devletinin siyâsî hatalarını ustalıkla saymıştır (Bursalı Tahir. II. 23).

Numara 961, 'Âşık Çelebi'nin *Manâzır al-'Avâlim*'inin bu güne kadar gördüğüm en mufassal nüshalarından biridir ki 14 Cüma-delula 1035 yılında yazılmıştır. Kırım bahsinde kendisinin 992 de Özdemir oğlu Osman Paşa ile birlikte Derbend ve Şimalî Kafkasyanın Kuban, Taman ve Kerç yoluyla İstanbul'a avdetini tasvirinde de diğer nüshalarda görmediğim bazı teferruata rastlanmaktadır.

Numara 609, *Muḥîṭ al-Münşeât* ismi altında kaydolunan eser Selim II. devrinde 979 yılında te'lif olunan *Câmi' al-Münşeât-ı Firûzî*'dir. Bu eser İlhanlı devlet teşkilâtına âit Hinduşah Nahçıvanî ve sâire gibilerinin eserlerinin Osmanlı münşileri için ne derece mühim bir numûne teşkil ettiğini göstermektedir. Burada Yasavul, Emiri Ülkâ, Atabek ve Uluğ Bitikçi gibi devlet memurlarına âit fasıllar sadece ilhanlı numûnelerinden alınmış parçalarından ibarettir. Arada eski İran edebiyatından alınmış parçalar da bulunmaktadır. Ezcümle vrk. 11a da, benim *Umûmî Türk Tarihine giriş* s. 28 de Isık göl civarındaki Çigiller ülkesinde inkişaf eden çinicilik ve nakkaşlık gibi san'atlara âit Gardizî ve Al-Bîrûnî'den naklettiğim kayıtları müeyyit şu beyit getirilmektedir.

همه نقش بندان چین و چگل

ز می از تصاویر کلکت خجل

Yani «senin fırçandan çıkan resimlerin karşısında bütün Çin ve Çiğil ressamı utanç içerisinde kalmaktadır». Yine resim ve nakışlar hakkında bk. vrk. 171a-171b, 245a.

Numara 1221, Nizâm Nisâburî'nin *Tezkire-i Tûsî*'ye yazdığı *Tavzîḥ* namındaki şerhi, ki 878 yılında «Uluğ Bek İbn Şahrûh İbn Emîr Temür Küregen halled Allahu saltanatuhu» namına yazılan bir *Çağmini şerhi* eklidir.

Numara 1220, *Risâlet-i Âlât al-Raşat* ismiyle yanlış kaydolunan yazma, Tanzimat devrinde vücuda getirilen tercüme eserini ihtiva etmektedir:

1) vrk. 1b-13b: *Nuşhat-ı âlât-ı hendesiye fî lavâzım al-harb* = Pantomètre aletlerinin tavsifi.

2) vrk. 14b-41b: *Nuḥbet al-maḳālât fî funûn al-ḥarbiye*

3) vrk. 42b-85a: *Mâhiyet-i fenn-i ḥarbin keyfiyetleri*. «1664 Avusturya - Türkiye harbinde Avusturya başkumandanı Raymundi lâkabiyle mülakkab Montekukili (yani Graf Mentecucculi Raimundi. 1608-1680) Leopoldiṣ nâm Nemçe çesarının (yani Kayser Leopold I.) seraskeri idi, onun kitabından muhtasaran tercüme edildi». Strateji hakkında.

4) vrk. 84b-113a: *Risâle-i miṣmâri-i ḥarb*. «Cermanyada Frankfurt şehrinde sâkin Gişbar İşkut nam rahib 28 kitaba münkasem bir hendese mecmu'ası yazıp 1674 de Cermanye hükümdarı Leopolduṣ Çasara takdim etmiş». Bundan *fenn-i Miṣmârî-i ḥarb*, *Huşun ve kılâc ve istiḥkâma* âit kısmının tercümesi.

5) vrk. 114b-122b: *İcmâl-i aḥvâl-i Avrupa*. O zaman dünyanın dört kısmı sayılan Avrupa, Asya, Afrika ve Amerikanın siyasi coğrafyası.

Numara 1224, Mühendis İbrahim Kâmi İbn Ali tarafından 1208 de Selim III. zamanında Avrupa dillerinden tercüme yoluyla tertip ettiği *Hendese kitabı*'nın kütüphâne vâkıfı «Reisülküt-tab-ı rikâb-ı hümayûn Muhammed Raşid efendi etâl Allahu bekâ'ehu» için yazılan nüsha. Kitabın başında «Muhammed al-mu'alim be Hendese-hâne-i tersâne»nin bir takrizi bulunuyor, burada Hendese-hâne'nin ihdası anlatılıyor.

Numara 227, *Tazkira-i meşâyiḥ-i Hind* ismiyle kaydolunan eser 'Abd al-ḥaḳ İbn Sayf al-dîn al-Türk al-Dihlevî al-Buhârî'nin *Aḥbâr al-aḥyâr fî asrâr al-abrâr* nâm kıymetdar eserinin 999 yılında yazılan nüshasıdır. Burada Hindistan'a gelen Türk ülema ve meşayihinden Şemseddin İltutmuş devrinden Hoca Kuṭb al-dîn Baḥtiyârî al-Uşî (23b), Kâzî Ḥamîd al-dîn Nakûrî (27b), Şeyḫ Cemâl al-dîn Tebrizî (38a), Şeyḫ Burhân al-dîn Maḥmud ibn Es'ad al-Belhî (40a), Şeyḫ Muhammed Türk Narkûlî (40b), Şeyḫ Türk Biyâbânî (42b), Şeyḫ Celâleddin Buhârî (50b), Ziyâeddin Rûmî, Mevlâna Nur Türk (58b), Şeyḫ Burhâneddin Nesefî (61a), Mevlâna Fahreddin Mervezî (70b), Emîr Husrev Dihlevî (75a), Hoca Ziyâeddin Barani ve Emîr Hasan Ala' Sencerî (76b), Hoca Ziyâeddin Haşebî (79a), Seyyid Celâleddin Buhârî (107b) Şeyḫ Bedreddin Semerkandî (88a), Sultan Firûz'un

akrabasından Mes'ud bek ve Şeyh Sadreddin Buhârî (126), Şeyh Ahmed Şer'î Türk ve Şah Abulgayis Buhârî.

219b-237a da, müellifin ecdâdı ve kendisinin hayatı mufassalan anlatılmıştır. Büyük babası Aka Muhammed Türk Buhârî, Sultan Alâeddin Halaçî devrinde Buhâra'dan Delhi'ye gelmiş ve kendisiyle mensup olduğu kabilesini de beraber götürmüş ve 18 Rebiulâhîr 739 yılında vefat etmiştir. Bunun oğlu Melik Muizzeddin olmuş. Bunun oğlu Melik Musa, Firûz Şah zamanında vakı' ihtilâller zamanında Türkistana geri dönüp Emîr Temür'ün hizmetine intisab etmiş ve onun ordusu ile birlikte Hindistan'a gelerek tekrar Delhi'de yerleşmiş. Memleketimizde ve Rusya'da bir def'a tab' ve neşr olunan *Al-Favâid al-Behiye*'nin müellifi olan Abdülhak Dihlevî'nin pederi olan Şeyh Seyfeddin 27 şaban 999 da vefat etmiştir.

Numara 619, *Mecmû'a-i ibn Hafîd al-Taftâzanî*, Ahmed İbn Yahya İbn Muhammed ibn Sa'd al-dîn al-Taftâzanî'nin felsefe ve ilâhiyata âit 8 eserini ihtiva etmektedir. Vr. 79b ve 80a daki kayıtlarından müellif zamanında Al-Bîrûnî'nin bugün bize kadar gelmiyen bazı eserlerinin (Nevruza âit eser ve *Mahiyat al-sana va'l-a'yad*) daha mevcut olduğu ve istifade edildiği anlaşılmaktadır.

Numara 578, Mu'amma'ya âit 869 da Osmanlılar ülkesinde yazılan bir eser Temürlülük zamanında yüzlerce isme, o cümleden Şahruh, Cüki Mirza, Baysungur ve Alişir'in isimlerine âit muammaları ihtiva etmektedir.

Numara 577, Hoca Ahmed al-Burûsî'nin Mu'amma'ya âit eseri. Burada vrk. 19a da Alişir Nevaî'nin bir ok'a âit bir muamması dercedilmiştir.

Numara 497, Abu Mansûr al-Matürîdî al-Samarqandî'nin *Tefsîr al-esmâ* ve *al-şîfat* isimdeki eserinin yazı ve kâğıdına nazaran altıncı asr-ı hicrîde yazılan nüshası, 254 vrk. Matürîdî'nin eserleri meyanında bu eserin zikr olunduğunu başka yerde görmedim. Mumaileyhin yazma nüshaları bize vâsıl olan kitapları arasında da bu isimde bir eserine rastlamadım.

Bu meşhur teolog bu eserinde Allahın isimleri ve sıfatlarını tetkik etmiş buna âit kelâm ve felsefe ehillerinin fikirlerini nakil ve tenkiyt ederek ehl-i sünnet ve cema'anın nokta-i nazarlarını izâh etmiştir. vrk. 117a-193b de Allahın «Mü'min» ismini izâh ederken bu ismin Allaha inanan manasında olduğu için Allahın

kendisine isim olması ne gibi manâ ifade edeceği, ezcümle başkalarının kendine inanması için Allahın kendisi imanlı olması icab ettiğine dâir çok orijinal fikirler serdetmiş ve muhtelif mezheplerin bu husûsa âit fikirlerini, o cümleden Zeydiye, İmamiye, Mu'tezile ve hâricî mezheplerinin nokta-i nazarlarını serdetmiştir.

Vrk. 213b-231b Allahın «al Vahîd» ismi dolayısıyla monoteizme âit muhtelif mezheplerin fikirlerini tam bîtaraflıkla ba'zan büyük bir tafsilâtla anlatarak bunları kendi nokta-i nazarından tahlil ve tenkiyt etmiştir. O cümleden 217 de Zerdüş, 218b Nasara mezhepleri, 219b-221a eski Yunan natüralistleri, 221a-223a eski Yunan filozoflarının felsefeleri, 224b tekrar Nasara mezhepleri 226b tekrar natüralistler, 227b mülâhhid ve münecimler, 228a Mukanna', 228a filozof Anaharsis ve sâirenin fikirleri izah ve tenkiyt edilmistir. Vrk. 229a-231a Mu'tezilîlerin, 231a Kerramîlerin ve 231b İmamîlerin ve müfrit Şîrîlerin vahdet mes'elesine âit fikirleri izâh edilmiştir. Bu bahisler arasında 218a da Yunanlı filozof Solon'un peygamber olup olması mes'elesine dâir fikir ve mutalâaları serdedilmiştir.

Bursa'daki eserler. Bursadaki eserlerden 1926 yılında kitaplar daha sandıklarda iken istifâde etmiştim. Bilâhare bu eserlerin bilhassa Genel kütüphânedekilerinin numaralarının değiştirilmiş ve istifâdeleri imkânsız bir hâle gelmiş olduklarını görerek teessüf ettim.

Haraççioğlu kütüphanesinde umumî numara 84, husûsî numara 54, Kemaleddin Abdürrezzak Kaşanî'nin *Hakâ'ik al-Te'vil fî Dağâ'ik al-Tenzîl* ismiyle yazdığı ve meşhur müverrih Reşideddin'nin oğlu vezir Gıyâseddin Muhammed'e ithaf ettiği tefsirinin üçüncü cildi. Bu eser 13 rebiülevvel 729 yılında Tebriz'de Hankah-ı Rabî Reşidiye'de yazılan nüshadan alınarak yazılmıştır.

Genel kütüphâne yazmalarından numara 697. Davud Kayserî'nin *Şerh al-Kaşîdat al-Mimiye*'si o zamanki Tebrîz eşrafından, ulema ve filozoflarından Abd al-Kâfî bu Abd Allâh al-Tebrizî'ye ithaf edilmiş olduğu mukaddemesinde kayıtlıdır. Bu nüshada vrk. 86a da şöyle bir kayıt bulunmaktadır, ki eski bir eserden alınmıştır.

«... اسم الله : بالمربية الله ، بالسريانية ايلا ، بالعبرانية عيلا ، بالفارسية بادشاه بالخرزومية عانندك ، بالرومية تمخيشا وبالهندية شطيشا وبالتركية بيات وبالجلكية اغان وبالاغورية ألغ وبالبنارية (بالبنارية) تكرى...»

Burada Harzumiye dediği eski Harezmi dili, Türkiye dediği Hâkani (Kaşgar) türkçesi ve Mahmud Kaşgari'ye göre bayat kelimesini kullanan Argu dili, Cikiliye dediği Isak göl ve Çu havzasındaki Çigillerin dili, Oguriye dediği Ugurca, Bugariye dediği de Volga Bulgarlarının dili. Yalnız Hezeliye'nin ne olduğunu bilmiyorum. Yoksa Hindiye (باليندية) demektir?

Yine Genel kütüphanede 952 numaralı yazma eser Bedr al-dîn Muhammed ibn Muhammed al-Kâşgarî'nin Kur'an tefsirinin Meryem Suresinden Sâffât Suresine kadar olan kısmı ihtiva etmektedir. 208 varak tutan nüshanın sonunda bu yazmanın Muhammed ibn Muhammed al-Raşid ibn 'Ali al-Kâşgarî tarafından 683 hicrîde Şabanı ortasında yazıldığı kayıtlıdır. قد وقع الفراغ ...

من نسخه على يدى الفقير الى الله الفنى القدير محمد بن محمد الرشيد بن على الكاشغرى ليلة منتصف شهر شعبان احد شهر سنة ٦٨٣.

Bu da yazmanın müellif tarafından yazılan nüsha olduğunu gösterse gerektir. Kâşgar ulemasından Cemâl Karşî'nin *Mulhâkât al-Şu'âh*'ında (Barthold neşri, s. 141) bu Bedreddin Muhammed «Kur'anın ucûbesi, zamanın nâdir bir şahsiyeti, Tanrının dünyada yarattığı bir mu'cizesi, Adem oğullarından yetişen âlimlerin en yükseği, eski ve son zamanlarda insanlar arasında misli hiç görülmiyen bir ilâhî atıyye ile insanlar arasında imtiyaz eden, Allahın mevcudiyetinin Burhânı, gözleri kör olsa dahi bütün ilimlerin külliyyâtını görüp bilen bir hârika» diye tavsif olunmuş ve Cemâl Karşî Kâşgar uleması meyanında saydığı bu zâtı 646 senesi, yâni bu nüshanın yazılıp tamam olmasından 37 sene evvel Almalık şehrinde görüp istifade ettiğini zikretmiştir. İhtimal istinsah eden Muhammed ibn Muhammed al-Raşid al-Kâşgarî kitabın müellifi olan doğuştan kör Bedr al-dîn Muhammed ibn Muhammed al-Kâşgarî den ayrı bir zattır. Fakat bu eser VII. asırda yâni ilk Mogullar hakimiyeti zamanında Yedisu ve Kâşgar'da inkişaf ettiği halde iç ihtilâller neticesinde inkiraza uğrayan ve ehilleri Yedisu şehirlerini, Balasagun ve Almalık şehirlerinden Kâşgara intikal ettiğini Cemal Karşî'nin yana yakıla anlattığı vaziyetin doğruluğunu isbat eden çok mühim bir vesikadır. Kur'an âyetleri bu eserde pek çok hususlarda orijinal olarak ve dâima Arap şairlerinden alınan şevahitle, bazan da tarihî misallerin nakli ile izah edilmiştir. Diğer müfessirlerden ancak Zemahşerî

bir kaç def'a zikrolunmuş diğer mutâla'aları müstakil içtihad ve kanaat eserleri olarak görülmektedir. Hep فان قيل ye karşı اقول diye yazan muharir eserini tarihî misallerle süslemiştir. Taha, âyet يستقصرون مدة لبثهم في الدنيا. ومنه توقيع عبدالله بن المعتز تحت : 31b 102-4 tefsirinde, Enbiya suresi, Vr. 43b bahsi, Aḥzab suresinde kadınlar mes'elesi üzerinde çok durmuştur.

Dâvud Kayserî'nin *Fuṣûṣ şerhi* mukaddimesinde bu eserini İlhanlı Ebu-Sa'id Han'ın vezîri, meşhur tabib ve müverrih Reşideddin'in oğlu olan Hoca Gıyâseddin Muhammed'e ithaf ederek yazdığı yazılar Osmanlı-İlhanlı münâsebeti ve Tebrîz'deki başvezirin Orhan Gazi muhitinde memleketin en büyük devlet adamı (sahib-divanı) olarak tanıdığını göstermek bakımından büyük bir ehemmiyeti haizdir. Hoca Gıyâseddin Muhammed Çobanlı Dimaşk Hoca'nın 6 Şevval 727=26 Ağustos 1327 de öldürüldüğü gün başvezir olarak ta'yin olunmuş ve Ebusa'id Bahâdır Han'ın vefatından az sonra 21 ramazan 336=4 mayıs 1336 yılında öldürülmüş olduğundan Dâvud Kayserî'nin bu yazısının 26.8.1327-4.5.1336 tarihleri arasında yazmış olduğu anlaşılmaktadır. Bu yazıda Dâvud Kayserî kendisini bâzı nüshalarda «doğum yeri itibâriyle Kayserî'li, yaşama yeri itibâriyle Bursa'lı» (داود بن محمود بن) Hüseyin Çelebi kütüphanesinde tavassuf kitaplarından No. 39 ise : (القيصري مولداً والساوي محدداً) diyerek de ta'rif etmiş olduğundan bu mukaddemenin daha Dâvud Kayserî İznik medresesi küşâdından önce Bursa'da oturduğu bir sırada yazılmış olacağını tahmin etmek mümkün olmaktadır. Bu metnin Haraççioğlu tasavvuf kitaplarından 79 numarada mukayyed nüshasında ve diğer nüshalara bakarak kaydettiğim şekli şudur :

وجملته مشرفاً بالقاب المولى المعظم والصدر المفتح صاحب ديوان الامم ودستور الممالك في العالم،
مرتب ضعفاء العرب والعجم سلطان اعظم الوزراء واكمل من في عصره من الوري، حاوي الشيم الملكية،
مظهر الصفات الرحمانية، مجمع الاخلاق الربانية، اللطيف بعباد الله، المتخلق باخلاق الله، الذي لم
يتشرف مستند الوزارة بمثله في الصدارة ولم يتمكن احاطة صفاته بلسان المباراة والاشارة، كملت
محاسنه : فلو اهدى السنا للبدر عند تمامه لم يخسف، وعلى تفنن واصفيه لحسنه يفتي الزمان وفيه
مالم يوصف. أردت له مدحاً فما من فضيلة تأملت الاجل عنها وقلت، صاحب غياث الملة والحق
والدين امير محمد بن الصدر السعيد الشهيد المرحوم المغفور رشيد الدنيا والدين انار الله ضريح السلف
وضاعف جلال الخلف واعز انصار دولته وادام فضائل اعوان رفته، لازال الحفيظ لجناحه حافظا
والرقيب المجيب له رقبيا، لكونه متجليا بهذه الاسرار العلية وحاملاً للانوار السنية، سالكا

طريق الحق ومتوجها الى مقصد الصدق ، مدبراً بظاهرة نظام العالم مشاهداً بباطنه كالنبي آدم . فاستحق (اي الكتاب) ان يخلد بخلود ذكره ويحمد كمحمد خلقه وخلقه ان قرن بناية الجسيمة التامة والطافه العميمة العامة ونظر اصحابه المتخاديم الكرام وقوده فضلاً الانام اعزهم الله وحرسهم الى يوم القيام

İlhanî merkezinde vüçde getirilen ilmi eserlerin Bursa'ya taze-taze getirilmiş olduğu hakkında *Umumî Türk Tarihine Giriş* I, 361 de yazdıklarımı te'yid bakımından bilhassa Dâvud Kayserî'nin üstazı ve şeyhi olan Kemâleddin Abdurrazak Kâşanî'nin aynı vezir Hoca Gıyâseddin Muhammed'e ithaf ederek yazdığı tefsirleri, *Fuşûş şerhi* ve *Manâzil al-Sâ'irîn şerhi* nüshalarının tetkiki ehemmiyetlidir. Bu zâtın *Haḳāyik al-ta'vîl fî vaḳāyî' al-tanzîl* nâm büyük tefsirinin üçüncü cildinin milâdî 1329 yılında Tebriz'de Rab'î Reşidi Hankahında yazılan bir nüshası Haraççı-oğlu tefsir kitapları meyânında No. 54 te mahfûz bulunmaktadır. Kûltür tarihimiz bakımından bizi ilgilendiren asıl nüshanın sonundaki colophon bu nüshada aynen muhafaza olunmuştur:
تم الربيع الثالث بحمد الله في يوم الاحد الثالث من ربيع الاول سنة تسع وعشرين وسبعماية في خانقاه الربيع الرشيدية في محروسة تبريز حماها الله

Bu nüsha Osman oğulları ülkesine geldikten sonra üzerinden Bursa, İstanbul ve Sofya'da müteaddit nüshalar yazılmıştır.

Dâvud Kayserî yukarıda zikri geçen *Şarḥ al-ḥamriya*'sını da Tebriz'li ulemadan «Büyük Şef, sadriâzam, dünya füzalâsının meliki, hükema ve müdekkîykların sultanı, Emmin üd-devle ve'd-din Abdülkâfi ibn Abdullah et-Tebrizî» ye ithaf etmiştir. Bursa genel kütüphanesi yazmalar No. 697 deki ithaf şekli şudur:
جعلته مشرفاً بالقاب المولى المعظم الصدر الاعظم ملك فضلاً العالم افضل المتقدمين والمتأخرين اكمل علماً العالمين سلطان الحكماء والمدققين فريدهره ووحيد عصره مخزن الاسرار الالهيه منبع الانوار الاحدية امين الله في اسراره امين الملة والدين عبد الكافي بن عبد الله التبريزي ادام الله فضايله على العالمين

Olçaytu ve Ebu-Sa'îd Han'ların pîri olan Şeyh Kemaleddin Abdurrazak Kaşânî'nin *Ta'vîlât*'ına da Dâvud Kayserî kendinden, üstaz ve pîrini tebci ederek yazdığı bir önsözle ayrı bir ek yazmıştır. Haraççı-oğlu, tefsir kitaplarından No. 65 nüshasına ekli olan bu zeyle Dâvud Kayserî şöyle başlamaktadır:
يقول العبد الضعيف الراجي (الى) رحمة الله داود بن محمود بن محمد الرومي القيصري انجح الله مقاصده في الدارين ... لما سمعت بخدمة مولانا الامام العالم الاعظم ملك علماء العالم صاحب علوم الوراثة

والدراسة مبین طرق الحقایق مکمل نفوس الخلائق سلطان الموحدين برهان المحققين قطب المارفين كالالملة والحق والدين عبدالرزاق بن جلال الدين ابي القنايم القشاني ادام الله ظلال جلاله على الطالبين . وانا ربانوار جلاله قلوب المستنصرين وقرأت عليه ماصنفه من كتاب تأويلات القرآن الكريم

Nasîreddin Tusi'nin Merâga'da vücûda getirdiği *Tazkirat al-Nâşiriye* nâm orijinal hey'et eserine talebesi ve halifesi olan Nizâm Nisâbüri tarafından yapılp Tebrîz'de Gazan Han'ın *Şenbi Gazânî*'sindeki Abvâb al-Bar te'sisatında 1 rebiülevvel 711=18 temmuz 1311 de itmam olunan ve yaptığı tetkikatının, Yunan eserleri üzerindeki incelemelerinin mükemmeliyeti bakımından üstazından hiç geri kalmadığını gösteren şerhinin aynı Abvâb al-Bar'in Şâfi'iler kolkinejinde Humâyûn ibn Muhammed al-Vârverdi tarafından 30 şaban 713=21 aralık 1313 de, yâni kitabın te'lifinin itmamından iki sene sonra üstazı Nizâm Nisâbüri'le beraber bulunduğu aynı mektepte istinsah olunan mükemmel fakat eksik bir nüshası Bursa Genel Kütüphanesinde 3299 numarada mahfuz bulunmaktadır. Sonundaki colophon şudur:

قد اتفق الفراغ من تحريره وقت الاصفرار من يوم الاربعاء لثلاثين من شعبان المعظم شاعت ميامنه لسنة ثلاث عشرة وسبعماية من هجرة سيد المرسلين على يدى العبد الضعيف ابي على هانيون بن محمد بن هانيون الشافعي الواروردي في المدرسة Ayni sayfada başka bir elle daha şu kayıt yazılmış: وكان فراغى من تأليف هذا الكتاب غرة ربيع الاول من شهر سنة احدى عشر وسبعماية رحمه الله من نظرفيه و دعانى بالخبر و انا افقر عباد الله الحسن بن محمد يعرف بنظام النيسابورى

Vr. 62b de Amuderya ve Sırderya'nın o zaman Hazar Denizine munsab olduğunu bildiren şu kaydı da nakledeyim: وينصب في هذا البحر (اي الخزر) انهار عظيمة مثل جيحون الذى اصله من جبال صفانيان وطخارستان وحدود بدخشان و مثل سيحون الذى اصله من بلاد الترك ومثل أرس وكر و مثل آتل ومثل الانهار والادوية التى اصولها من جبال طبرستان والديلم والجبل ومن بلاد الغزية وهى اكثر من ان تضبط ودون هذا البحر بحيرة خوارزم التى دورها مائة فرسخ وقد تنصب شعبة من جيحون وكذا من سيحون فيها احيانا لكون ممرها (ممرها) فى الرمال .

Hüseyin Çelebi, coğrafya No. 18 de Mes'ûdî'ye nisbet edilen bir «aca'ib-i âlem» risalesi vardır, ki yazı ve kâğıdına bakılırsa VIII-IX hicrîde yazılmıştır. Unvanı من الجزائر şeklinde yazılan, fakat Mes-

¹ Bk. C. Brockelmann GAL. Supp. I. 931

'ūdī'nin *Aḥbār al-zamān* 'ının parçaları sıfatıyla kataloglara giren (bk. C. Brockelmann, *GAL*, suppl. I, 220 ve A. von Kremer d. *Sitzungsberichte der Wiener Akademie d. Wissensch.*, 1850, s. 207-211) eserden farklıdır. Şamanlığa ait kayıtlarına bakılırsa bu eser Inostransev'in *Sbornik Muzeya Antropologiyi*, 1918 de nakillerde bulunduğu Şabīb al-Nacrānī'nin kitabına benziyor. Vr. 5b, 22b-22a Bertayil (Sumatra) adaları; vr. 22a, 59a-61a Çin; vr. 25a Zabīc (Cavago) ve diğer cenup ve şark denizleri adaları; 57a-65b Yafes Oğulları; vr. 66 Horasan hükümdarları; vr. 80a-253b hep eski mısır ve Feragine. Türklere ait bulunan bahsi şudur :

واما الترك... فهم اجناس كثيرة وهم اصحاب المدن و حصون ومنهم قوم في رؤس الجبال والبراري في حيم لبود ليس لهم عمل غير الصيد ومن لم يصد شاذح اوداجه واخذ دمهافي مصران وشواه فاكله وهم ياكلون الرخم والتربان وغيرها وليس لهم دين ومنهم من كان على دين المجوسية ومنهم من تهود

واكثر ملوكهم في البلقر وملكهم الاكبر يقال له الخاقان وله سرير ذهب والتاج ومنطقة ذهب ولباسهم الحرير وقيل ان ملكهم الاعظم لا يكاد يظهر وان ظهر لم يقم بين يديه احد وفيهم سحر وحقد وشدة بأس. وللملك يوم يوقد له نار عظيمة ويتكلمون عليها كهنته وهم مطل عليها فيرتفع منه وجه عظيم فان كان الى الحضرة كان (64^b) الفيت والخصب وان كان الى البياض كان الجذب وان كان الى الحمرة كانت اراقة دماً وان كان الى الصفرة كانت الى علل . ووباً وان كان اسود دل على موت الملك او سفر بعيد فاذا كان ذلك عجل بالسفر والفراء

Vr. 58a Sakalibe için diyor.

اما الصقالبة فهم ايضا عدة امم فهم قوم نصارى وقوم يقولون بالمجوسية و يبدون الشمس ولهم بحر حلو (ihtimal Ladoga gölü) تحيى فيه السفن من ناحية الشمال تجرى الى الجنوب ولهم ايضا بحر (ihtimal Volga¹) تجرى من بلدان البلغار ولهم انهار كثيرة وهم كلهم في ناحية الشمال وليس لهم بحر ملح لان بلد هم بعيد من الشمس فأنهم حلو و ما قرب من الشمس ملح وما جاوزهم لا يسكن لبرده وكثرة الزلازل واكثر قبائلهم المجوس ولهم مدن كثيرة وقلاع ولهم كنائس فيها اجراس معلقة يضربون بها كالنواقيس .

¹ بحر in farsça derya karşılığı olarak kullanıldığı için bk. Z. V. Togan, *Biruni's Picture of the World*, s. 52, haşiye 14.